

Honderd jaar Vlaamse beweging

Discussie over L. Wils, *Honderdjaar Vlaamse beweging*, **III**, *Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond wereldoorlog II* (Leuven: Davidsfonds, 1989, 295 blz., ISBN 90 6152 548 9).

ELS WITTE

De laatste vijftien jaar concentreerde de Leuvense historicus L. Wils zijn wetenschappelijke productie op één centraal thema. Om mee te werken aan de viering van het honderdjarige bestaan van Vlaanderens grootste culturele vereniging, het katholieke Davidsfonds, schreef hij er de geschiedenis van. Hij verruimde echter de problematiek tot de historiografie van de hele Vlaamse beweging. Het is het derde deel in de reeks, waarin de periode rond de tweede wereldoorlog aan bod komt, dat het onderwerp vormt van dit discussiedossier.

De werkwijze die in de drie delen gevolgd wordt, is nagenoeg dezelfde. Ook in dit deel hangt Wils een chronologisch feitenrelaas op, waarin hij vooral de rol en de impact van de leidende elites beklemtoont en de lezer omstandige analyses verschaft van de ideologie en de programma's van een aantal componenten van de Vlaamse beweging. In tegenstelling tot de idealiserende historiografen die de Vlaamse beweging tot hertoe goeddeels domineerden, behandelt Wils de flaminganten geenszins uitsluitend als idealisten die slechts hun volk wilden dienen, maar zoekt hij op een zeer kritische wijze ook naar hun streven om macht, status en geld. In die zin is zijn werk demystifiërend te noemen en breekt hij met de bestaande traditie. Wat de eigenlijke ordening van de stof betreft, houdt hij zich ook in dit derde deel aan een klassieke indeling. Volgens een strikt chronologisch patroon — achtereenvolgens komen het scharnierjaar 1936, de vooroorlogse jaren, de bezetting en de periode 1944-1947 aan bod — schetst hij eerst de globale evolutie van de Vlaamse beweging tegen de achtergrond van de Belgische politiek en gaat dan na hoe deze evolutie zich in het Davidsfonds weerspiegelde. De algemene overzichten stelt hij op basis van de bestaande literatuur samen; het gedeelte over het Davidsfonds daarentegen is gebaseerd op uitvoerig bronnenmateriaal, afkomstig uit de archieven van de vereniging.

Het is hoofdzakelijk aan de kwaliteit van het ondersteuningsmateriaal toe te schrijven, dat Wils een vrij hybride werkstuk heeft afgeleverd, waarin zeer degelijke en vernieuwende bijdragen afwisselen met stukken die de wetenschappelijke kritiek veel minder goed kunnen doorstaan. Als het om de interpretatie van authentiek bronnenmateriaal gaat, als er goede deelstudies voorhanden zijn en hij bovendien vertrouwd is met de materie, dan slaagt Wils erin zijn verhaal op een concrete, heldere, overtuigende en onderhoudende wijze te presenteren. Een prestatie waaraan zeker recht moet gedaan worden. Zijn deze voorwaarden echter niet vervuld, dan zijn de lacunes en de nauwelijks controleerbare uitspraken en constructies talrijk, dan moet de materie op heel wat punten uitgediept en gecorrigeerd worden en geraakt de auteur meermaals verstrikt in vooroordelen. Elke alinea leent zich dan bij wijze van spreken voor voortgezet onderzoek, dat zonder twijfel tot een ander beeld van het gebeuren zal leiden. Zonder in detailkritiek te vervallen, zal ik aan de hand van een aantal centrale Üiema's dit standpunt hier trachten te verduidelijken.

Dat er reeds degelijke studies en adequaat uitgegeven bronnenmateriaal bestaan over de katholieke partij en haar zuilorganisaties en over het Vlaamsnationalisme tijdens de jaren 1930 ¹, heeft tot gevolg dat Wils overtuigend kan aantonen dat er in deze periode een sterke

¹ Zo kon de auteur onder meer steunen op de grondige werken van E. Gerard, G. van Haver en L. Vos.

symbiose heeft plaats gehad tussen het rechtse Vlaamsnationalisme en de Vlaamse katholieke beweging. Die osmose had vooral te maken met het feit dat beide stromingen hun aanhang in hetzelfde milieu van gelovige kleinburgers en middenklassers rekruteerden, waarbinnen de verrechtsing zich toen in zeer sterke mate doorzette. Aan de rand van de katholieke partij was bovendien een dynamische Vlaamsnationalistische drukkingsgroep actief en ook de corporatistische reflexen van de Vlaamse katholieke werkgeversverenigingen² en middenstandsorganisaties vergemakkelijkten de toenadering. Ze mondde, zoals men weet, uit in een structureel samenwerkingsverband, de Concentratie. De achtergronden, de motieven, de reacties op en de draagwijdte van deze concentratiepolitiek worden door de auteur op een zeer begrijpelijke wijze uitgelegd. Dat de concentratiegedachte na de tweede wereldoorlog nog niet dood was, noch bij de flamingantische katholieken, noch bij de Vlaamsnationalisten, toont Wils eveneens aan. De doorwerking ervan leidde ertoe dat de CVP zich, in het kader van haar naoorlogse meerderheidsstrategie, electoraal tot de Vlaamsnationalisten die gecollaboreerd hadden, richtte en gezien de kansen om een nieuwe Vlaamsnationale partij op te richten toen bijzonder klein waren, werkten verschillende oud-VNV'ers en leden van de jongere generatie aan deze 'verruimingsoperatie' mee³. Terecht merkt Wils op dat deze strategie de samenwerking met de vrijzinnige flaminganten op de helling zette. Hoe er op lokaal vlak op deze concentratietijdens gereageerd werd en hoe ze aanleiding gaf tot talrijke conflicten, kunnen we op de voet volgen in de reeds vermelde grondige analyses over het Davidsfonds.

Een tweede thema dat degelijk werd uitgediept, is dat van de culturele collaboratie. Een inspanning die des te verdienstelijker is omdat er tot hiertoe zo goed als niets over het onderwerp geschreven is. Dank zij het rijke bronnenmateriaal en de nodige bronnenkritiek is dit een bijzonder goed gestoffeerd hoofdstuk geworden. Zo zien we hoe secretaris Amter zich in de allereerste bezettingsperiode liet leiden door het rechtse klimaat dat zich in de vooroorlogse periode in de vereniging had ontwikkeld en hoe hij in de richting van de collaboratie dreigde te evolueren. Hij zwenkte uiteindelijk meer in de richting van de accommodatiepolitiek, waarbij hij vooral geholpen werd door de voorzitter en andere bestuursleden die, uit vrees voor het verlies van de katholieke identiteit, buiten het nationaal-socialisme wensten te blijven. Dat het Davidsfonds, zowel aan de top als aan de basis, onderhevig was aan spanningen tussen diegenen die met de bezetter wilden meewerken en diegenen die verkozen te 'temporiseren', en de cultuurvereniging handig laveerde tussen de klippen van de collaborerende culturele organisaties, komt uit Wils' analyses onverbloemd te voorschijn. Kortom, op dit terrein blijkt de Davidsfonds-invalshoek zeer vruchtbaar te zijn en schrijft Wils een vernieuwend en onthullend verhaal dat, samen met het voorgaande, de publikatie van dit boek ten volle rechtvaardigt.

Maar de behandeling van minstens vier even belangrijke thema's, toont anderzijds aan dat andere onderdelen van Wils' werk sterk bekritiseerd, heroverwogen, aangevuld en verbeterd moeten worden.

1 Men kan Wils zeker niet tegenspreken als hij ervan uitgaat dat het Davidsfonds een massaorganisatie is, waarvan de opstelling rond de tweede wereldoorlog tot op grote hoogte representatief was voor de Vlaamsgezinde katholieke strekking. Hij vergaloppeert zich echter

2 Recenter verschenen artikelen van D. Luyten beklemtonen in sterke mate de corporatistische inslag van deze organisaties (zie onder meer *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, XIX (1988) iii-iv, 587-654).

3 De houding van de Vlaamsnationalisten terzake werd ondertussen door L. Bosmans geanalyseerd in E. Witte, J. C. Burgelman, P. Stouthuysen, ed., *Tussen restauratie en vernieuwing. Aspecten van de Belgische naoorlogse politiek (1944-1950)* (Brussel, 1989) 225-262.

als hij het Davidsfonds impliciet identificeert met de Vlaamse beweging. De hoge ledenaantallen moeten vooreerst al sterk gerelativeerd worden. Het Davidsfonds functioneerde immers als een boekenclub, zodat men zeker niet bij alle leden-lezers een nauwe betrokkenheid bij de Vlaamse culturele politiek mag veronderstellen. Wils vult de ontstane lacunes weliswaar op met gegevens over de andere componenten van de katholieke zuil, maar over een belangrijk onderdeel zwijgt hij. Het optreden van de geestelijkheid bekijkt hij namelijk enkel vanuit de kerkelijke gezagsstructuren. De rol van de lagere geestelijkheid blijft de grote onbekende, terwijl de auteur kennelijk ook geen enkele behoefte heeft om de invloed van sommige priesters, waarover toch al heel wat geschreven is, te duiden. Zo voert hij noch de strijdbare, fanatieke anti-bolsjevisten ten tonele, noch de even fanatieke nationaal-socialisten zoals C. Verschaeve. Evenzeer laat hij ons in het ongewisse over de impact die de geestelijkheid op de leerlingen van het katholieke onderwijs heeft gehad. Wils' invalshoek is met andere woorden te beperkt om een volledig beeld te geven van de doorbraak van het nieuwe orde-denken in het katholieke bevolkingsdeel.

2 Als Wils stelt dat er bij de Vlaamse socialisten en liberalen geen federalistische of separatistische tendensen te vinden waren, dan heeft hij gelijk. Maar daaruit concluderen dat de vrijzinnige inbreng in de Vlaamse beweging in deze periode nihil is geweest, is de waarheid geweld aan doen. Zo is het onverantwoord om de rol van het flamingantische Willemsfonds weg te moffelen. Die vereniging had inderdaad een minder volkse basis dan het Davidsfonds, maar ze stond daarentegen wel sterker in de Vlaamse intellectuele, academische, literaire en artistieke kringen en moet daaraan ontegensprekelijk een zekere betekenis ontleend hebben. Onderzoek in de archieven van deze organisatie en in liberale kranten en tijdschriften had Wils daarover kunnen inlichten. Diezelfde inspanning had hij ook moeten doen ten aanzien van de cultuurautonome stroming die door de Vlaamsgezinde socialisten werd aangehangen. Verschillende prominenten uit de beweging hebben zich in die zin immers duidelijk geprofileerd, getuige onder meer de 11 juli-vieringen die ze vanaf 1937 in Kortrijk op touw zetten⁴. Een objectief gegeven om de positieve invloed van de vrijzinnigen af te bakenen, kan men tevens uit de analyse van de eindstemmingen van de verschillende taalwetten afleiden. Welnu, uit deze cijfers blijkt niet enkel dat de katholieke Vlaamsgezinden de steun van de vrijzinnigen broodnodig hadden, maar dat de Vlaamse liberale verkozenen tegenover de meeste Vlaamse eisen positief stonden en de Vlaamse socialisten zelfs 'en bloc' de taalwetten en de amnestiewet goedkeurden⁵. Dat Wils' eenzijdig katholiek georiënteerd beeld van de Vlaamse beweging aan herziening toe is, staat dus zonder meer vast.

3 Wils bekijkt de Belgische politiek hoofdzakelijk vanuit één tegenstelling, deze tussen

4 In de publicaties van het Vermeylefonds vindt men voldoende informatie over deze Guldensporenvieringen, terwijl Wils ook met de hulp van het overzichtsartikel van M. van Haegendoren over de BWP en de Vlaamse beweging in de *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, II (Tielt, 1975) 1447-1450, andere klemtonen had kunnen leggen.

5 Taalwet bestuurszaken. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Stemming van 2 maart 1932. Totaal aantal ja-stemmen: 122; Vlaamse katholieken: 44; Vlaamse socialisten: 24; Vlaamse liberalen: 9. Taalwet rechtszaken. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Stemming van 5 juni 1935. Totaal aantal ja-stemmen: 95; Vlaamse katholieken: 46; Vlaamse socialisten: 26; Vlaamse liberalen: 9.

Amnestiewet. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Stemming van 2 juni 1937. Totaal aantal ja-stemmen: 95; Vlaamse katholieken: 41; Vlaamse socialisten: 28; Vlaamse liberalen: 10.

Legerwet. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Stemming van 30 juni 1938. Totaal aantal ja-stemmen: 117; Vlaamse katholieken: 41; Vlaamse socialisten: 28; Vlaamse liberalen: 10. Met dank aan L. Sieben voor de verstrekte gegevens. L. Sieben bereidt aan de VUB een proefschrift voor over de Vlaamse beweging tijdens het Interbellum.

katholieken en vrijzinnigen. Voor de breuklijn kapitaal-arbeid heeft hij zeer weinig aandacht. De literatuur terzake raadpleegt hij zelden en het bronnenonderzoek laat hij volledig terzijde. In de Belgische politiek doorkruisen de verschillende breuklijnen elkaar echter permanent, zij het dat er ook periodes zijn waarin één conflictzone sterk domineert. Welnu, als er één periode is waarin de sociaal-economische problematiek overheerst, dan is het wel 1944-1947⁶. Uit recent onderzoek is dat alleszins duidelijk gebleken. Socialisten, communisten, progressieve katholieken en pragmatische werkgevers waren toen volop bezig met het economische herstel en met de verdere uitbouw van de Keynesiaanse overlegstaat, die via het Marshallplan ingepast werd in het door de Verenigde Staten gedomineerde sociaal-economische, politieke en militaire model. In de katholieke partij had een 'travallistische' afscheuring plaats en het ACW eiste er meer macht in op. De strijd tussen communisten en socialisten om de hegemonie over de linkerkant woedde reeds hevig en de conservatieven zagen met tevredenheid toe hoe de gematigde sociaal-democraten de uitrangering van de communisten voorbereidden. Beweren dat de katholieke partij het slachtoffer was van het vrijzinnige blok dat van de gelegenheid gebruik maakte om met haar af te rekenen en haar uit de regering te houden, is in die context een wat al te simplistische voorstelling van zaken. Moet de verklaring van de toenmalige coalities zonderde conservatieve CVP niet veeleer gezocht worden in het gemeenschappelijk streven van werknemers en werkgevers om de sociaal-economische doelstellingen te realiseren? Zat de CVP wel echt te springen om aan de regering deel te nemen, nu er vooral 'puin geruimd moest worden'⁷ en haar sterke rechterzijde geenszins aan de winnende kant stond in een periode waarin het herstel van de parlementaire democratie centraal stond. En was het ten behoeve van de verruimingsoperatie en met het oog op een geslaagde meerderheidsstrategie, ook niet handiger om 'het puinruimen' slechts van op afstand en in de oppositie te volgen?

4 De vraag in hoeverre Wils' aanpak wetenschappelijk verantwoord is om tot een juiste beeldvorming over de repressie te komen, werd door L. Huyse reeds elders negatief beantwoord⁸. Vanuit zijn kennis over deze materie, waarover hij een gedetailleerde studie voorbereidt, stelt deze auteur onomwonden dat Wils nieuwe mythes creëert. Geheel in het verlengde van zijn enge visie op de Belgische geschiedenis, ziet de auteur de repressie immers uitsluitend als het zoveelste conflict tussen katholieken en vrijzinnigen. In de bestraffing van de collaboratie ontwaart hij een aanval vanwege de vrijzinnigen: om anti-katholieke redenen waren de vrijzinnigen voorstanders van een harde repressie; de CVP daarentegen nam de collaborateurs in bescherming en stelde zich mild op. Nog afgezien van het feit dat het een a-historische werkwijze is om complexe fenomenen tot één strijdpunt te herleiden, is het ondersteuningsmateriaal voor al deze beweringen zo mager dat ze haast alle aan een methodisch onderzoek zullen moeten onderworpen worden. De blinde vlekken zijn in deze analyses immers bijzonder groot. Met de onenigheid terzake in het katholieke kamp houdt Wils geen rekening, noch met de houding van de Belgicistische katholieken, die wat al te graag afrekenen met de Vlaamsnationalistische concurrenten. Huyse is overigens zeer formeel bij het afwijzen van de complottheorie. Noch de volksrepressie, noch het repressiebeleid van de regering gingen volgens hem uit van weloverwogen projecten. Het gebrek aan studies en aan bronnenonderzoek spelen Wils in dit

6 Dat komt uitvoerig aan bod in het onlangs verschenen werk over de politieke aspecten van het naoorlogse België: E. Witte, e. a., ed., *Tussen restauratie en vernieuwing* (Brussel, 1989).

7 'Puin ruimen', is de titel die Wils aan het vijfde hoofdstuk van zijn boek meegeeft.

8 L. Huyse, 'Onverteerd verleden. Over de geschiedschrijving van collaboratie en repressie', *Ons erfdeel* (1990) ii, 239-243. L. Wils reageerde ondertussen hierop: 'Antwoord van L. Wils aan L. Huyse', *Ons erfdeel* (1990) iv, 617-618.

DISCUSSIE VLAAMSE BEWEGING

hoofdstuk wel erg veel parten. Maar toch treft men ook hier een paar interessante denkpijlers aan. Heeft Wils bijvoorbeeld gelijk als hij stelt dat de verruimingsstrategie aanleiding heeft gegeven tot de massale reïntegratie van oud-VNV'ers in het openbare bestuursleven op lokaal, provinciaal en nationaal niveau? Bewijzen kan hij deze stelling wel weer niet — op basis van enkele voorbeelden extrapoleert hij — maar het blijft een relevante vraag die zeker het onderzoeken waard is.

Samengevat: Wils' werk wordt door tweeslachtigheid gekenmerkt. Voor belangrijke thema's uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging rond de tweede wereldoorlog, presenteert hij ons een helder en gaaf beeld, het resultaat van degelijk historisch onderzoek. Voor andere, even belangrijke onderwerpen laat hij ons brokstukken van een gebouw zien. Wil men het gebouw op een stevige basis optrekken, dan dienen sommige stukken in hoge mate versterkt te worden.

De katholieke Vlaamse beweging en de collaboratie

ADRIAAN VERHULST

Met de verschijning van zijn jongste boek, *Honderdjaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, TR voltooit Lode Wils van de Katholieke universiteit van Leuven, de trilogie waarvan hij in 1977 het eerste deel en in 1985 het tweede deel publiceerde. Ook dit derde en laatste deel beantwoordt aan doel en methode aangeduid in het Woord Vooraf tot het eerste deel: een geschiedenis van de Vlaamse beweging van de vroege negentiende eeuw tot vandaag, gesteund op rechtstreeks bronnenonderzoek, in tegenstelling tot het eveneens volledige overzicht van deze geschiedenis (tot 1940) door A. W. Willemsen, in 1974 en 1975 in delen IV en V van *Twintig eeuwen Vlaanderen* gepubliceerd, doch grotendeels — behalve wat de geschiedenis van het Vlaamsnationalisme betreft — op basis van de voorhanden literatuur. Door voor het rechtstreeks bronnenonderzoek hoofdzakelijk beroep te doen, behalve op vroegere eigen studies, op het archief van de katholieke Vlaamsgezinde vereniging het Davidsfonds¹, evenals op archieven van het aartsbisdom, van katholieke politieke en sociale organisaties en van een aantal katholieke prominenten, verwezenlijkte Wils meteen zijn tweede doelstelling, met name tegelijk de geschiedenis te schrijven van het Davidsfonds.

Deze werkwijze had tot resultaat dat in zijn geschiedenis van de Vlaamse beweging vooral het aandeel van de katholieken wordt belicht, hetgeen zeker evenzeer een — overigens minder expliciet verwoorde — doelstelling van de auteur is geweest.

In het Woord Vooraf tot het eerste deel had Wils immers erop gewezen dat er voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging tot 1908 slechts één op eigen bronnenonderzoek gesteund overzicht bestond, namelijk *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging* van Paul Fredericq uit 1906-1909, waarop onder meer Willemsen en Elias zich vooral hadden gebaseerd, maar dat een sterke liberale en antiklerikale inslag vertoonde.

Voortaan moeten we dus, voor een geschiedenis van de Vlaamse beweging, over het gehele verloop van haar bestaan en tot heden toe, gesteund op direct en eigen bronnenonderzoek, beroep doen op een werk van zeer uitgesproken katholieke signatuur. Ondanks de daaruit voortspruitende onvermijdelijke eenzijdigheid van benadering, belichting en fundering van het onderwerp, moet erkend worden dat Wils, binnen de limieten die hij zichzelf oplegde, verbazend objectief kan zijn en steeds een ondubbelzinnig en persoonlijk oordeel uitspreekt, hetgeen zijn werk aantrekkelijk maakt en waardoor het het tegendeel is van een saai partijdig produkt. Dit was reeds zo in deel I, waarin Wils weliswaar het kwantitatieve aandeel van de katholieken in de negentiende-eeuwse Vlaamse ontvoogdingsstrijd dik in de verf zette, maar toch zo eerlijk was de intellectuele en culturele superioriteit van de vrijzinnige Vlaamsgezinden, vooral verzameld in het Willemsfonds, te erkennen.

Overigens loopt doorheen de drie delen, respectievelijk gewijd aan de periode tot 1914, aan de oorlog 1914-1918 en het Interbellum tot 1936 en aan de periode 1936-1947, éénzelfde rode draad die, bij wijze van spreken, steeds dikker is geworden: het kwantitatieve aandeel van de rooms-katholieken in de Vlaamse beweging is mettertijd steeds groter geworden; hun aandeel

1 Het Davidsfonds, genoemd naar de taalgeleerde kannunik J. B. David (1801-1866), vriend van J. F. Willems (de 'vader van de Vlaamse beweging') en samen met hem één van de eerste leiders van de Vlaamse beweging, werd in 1875 te Leuven gesticht als katholieke tegenhanger van het liberale Willemsfonds, op initiatief van de gewezen Willemsfondser Frans de Potter (1834-1904). Naar het voorbeeld van het Willemsfonds deed het Davidsfonds aan volksoepvoeding in Vlaamsgezinde geest door het inrichten van voordrachten, van bibliotheken, evenals door middel van publikaties in het Nederlands.